

///// recenzní studie / review article //////////////////////////////////////

ŽÁNROVÁ PEDAGOGIKA A OBOROVÁ ENKULTURACE

Abstrakt: *Recenzní studie vychází z kolektivní monografie editorů Charlese Bazermana, Adairy Bonini a Débory Figueiredo, Genre in a Changing World (Fort Collins – West Lafayette: WAC Clearing House – Parlor Press 2009) a věnuje se tématům souvisejícím s významem žánrů ve vědecké a akademické praxi. Identifikuje zejména dvě oblasti, na něž se ve zvýšené míře soustředí badatelské aktivity pracující s žánrem jako analytickým nástrojem: žánrovou pedagogiku na univerzitní úrovni a oborovou enkulturaci. Zatímco první oblast ohraničuje akademické texty vůči jiným textovým formám, druhá se zabývá jejich vnitřní rozrůzněností. Studie zdůrazňuje demonstrováný přínos přístupů založených na žánrech pro výzkumy vědecké praxe, avšak dochází k závěru, že je zapotřebí důsledněji promýšlet jejich epistemologické implikace.*

Klíčová slova: *akademické žánry; pedagogika; oborová enkulturace; psaní*

RADIM HLADÍK

Kabinet pro studium vědy, techniky a společnosti
Filosofický ústav AV ČR, v.v.i., Jilská 1, 11000 Praha 1
email / radim.hladik@fulbrightmail.org

Genre-based Pedagogy and Disciplinary Enculturation

Abstract: *The review article analyzes a collective monograph edited by Charles Bazerman, Adaira Bonini, and Débora Figueiredo, Genre in a Changing World (Fort Collins – West Lafayette: WAC Clearing House – Parlor Press 2009). It focuses on topics relevant to the significance of genres in scientific and academic practice and identifies namely two concomitant areas that have been in the centre of attention of scholarly studies using genre as an analytical concept: genre-based pedagogies at university level and disciplinary enculturation. While the first area deals with establishment of boundaries between academic texts and other textual forms, the latter one addresses their internal differentiation. The review article emphasizes the demonstrated value of genre-oriented approaches for the research on scientific practices, yet it concludes that there is a need for more thorough appreciation of their epistemological implications.*

Keywords: *academic genres; pedagogy; disciplinary enculturation; writing*

Již před dvaceti lety hovořil William Sewell (v souvislosti s původně převážně literárním termínem „nativ“) o „důležitém trendu“, jenž spočívá v úkolu využít „hodnotu nedávných teoretických a metodologických inovací v humanitních oborech pro sociální vědce“.¹ Přestože tento trend dosud zůstává spíše okrajovou záležitostí, klasifikace vědění se nabízí jako jedna oblast, kde lze tuto inspiraci rozvíjet. S problémem klasifikace se literární teoretici potýkali ve chvíli, kdy se ukázalo jako neudržitelné klasické, ahistorické pojetí žánru, tedy hlavní klasifikační kategorie kulturních produktů. Podobně s rozvojem sociálně a historicky zakotvené epistemologie se ukazuje, že pro rozlišování různých typů vědění neexistují spolehlivá a univerzální analytická kritéria. Literární věda svůj problém klasifikace reformulovala tak, že učinila z žánru sociální kategorii.² V duchu Sewellovy výzvy budu v této stati na tématu vstupu do akademického světa a oborových komunit sledovat, jak může být literární vědou inovovaný pojem žánru využit pro zkoumání mechanismů, s jejichž pomocí se vědění v různých dobách a společenských skupinách člení a hierarchizuje.

Žánry v akademickém světě

Charles Bazerman, jeden z editorů kolektivní monografie, z níž vychází tato studie, se ve svém pionýrském výzkumu žánru ve vědeckém psaní přiklání k názoru, že texty tvoří nezbytnou součást v produkci vědeckého poznání:

Vědění produkované akademickou sférou je primárně vylíčeno v psaném jazyce – dnes obvykle v národním jazyce rozšířeným o matematické a další specializované symboly. Napsaný text, publikovaný v časopisu nebo knize, slouží jako definitivní forma tvrzení či argumentu.³

Bazermanův důraz na úzkou souvislost mezi utvářením vědeckého vědění a specifickou textualitou vědy není ojedinělý. Již klasická je například poznámka Thomase Kuhna ke vlivu učebnic ve vědecké výchově na konso-

Tato studie vznikla v rámci projektu GA ČR č. P404/10/0908 „Současné přístupy v historické epistemologii“.

¹ William H. SEWELL, „Introduction: Narratives and Social Identities.“ *Social Science History*, roč. 16, 1992, č. 3, s. 487 (479–488).

² Carolyn MILLER, „Genre as Social Action.“ *Quarterly Journal of Speech*, roč. 70, 1984, č. 2 s. 151–167.

³ Charles BAZERMAN, *Shaping Written Knowledge: The Genre and Activity of the Experimental Article in Science*. Madison: University of Wisconsin Press 1988, s. 18.

lidaci paradigmat: „Až do závěrečného období vědecké výchovy zastupují učebnice systematicky tu tvůrčí vědeckou literaturu, která vůbec umožnila, aby učebnice vznikly.“⁴ Podle Kuhna pak poměr učebnic, badatelských článků a klasických textů reflektuje rozdíly mezi přírodními, společenskovědními a humanitními obory. Velkou důležitost textům přikládají také etnograficky orientované výzkumy vědy a techniky (STS), reprezentované především Bruno Latourem. Latour vědeckou textualitu neomezuje na písemné výstupy, nýbrž si všímá všech forem zápisů, jež figurují v produkci vědeckého vědění. Podle něj jsou to zejména materiální atributy těchto zápisů jakožto „mobilních konstant“,⁵ a nikoliv kognitivní či epistemologické zvraty, co stojí za úspěchy moderní vědy.

Bensaude-Vincent upozorňuje, že přílišné zaměření na etnografii práce s vědeckými zápisy a jejich materialitu odvádí pozornost od toho, že primární smysl vědeckých textů spočívá v komunikaci: „Považovat vědu za formu komunikace má tu přednost, že přesouvá ohnisko zájmu ze zdroje vědeckého vědění (vědci a laboratoře) k jeho obecenstvu (studenti a uživatelé popularizačních knih).“⁶ Tento typ postoje pak nutně ústí v uznání rétorické dimenze vědecké komunikace.⁷ V radikální perspektivě propagované Alanem Grossem dokonce platí, že „pravdy vědy jsou [...] výsledkem argumentu.“⁸ Rétorice i etnografii vědy se však shodně vytrácí ze zřetele to, že vědecké texty a komunikace v nich probíhající se odehrávají v žánrově strukturovaném a tedy relativně stabilizovaném prostředí. Bazerman patřil k prvním badatelům, kteří se rozhodli soustředit na žánry vědeckých textů, a podařilo se mu ukázat, že díky žánrům tyto texty nejsou redukovatelné na pouze materiální či argumentační atributy, nýbrž že historicky „individuální texty, jež realizují a dále rozvíjejí tyto literární formy, byly produkovány

⁴ Thomas S. KUHN, *Struktura vědeckých revolucí*. Praha: OIKOYMENH 1997, s. 164.

⁵ Bruno LATOUR, „Poznání a vizualizace aneb jak myslet očima a rukama.“ *Teorie vědy*, roč. 30, 2008, č. 2, s. 33–90.

⁶ Bernadette BENSAUDE-VINCENT, „A Historical Perspective on Science and Its ‚Others‘“ *Isis*, roč. 100, 2009, č. 2, s. 360 (359–368).

⁷ Latour ve skutečnosti rétorice věnuje pozornost a rozdíl mezi faktem a fikcí považuje právě za rétorický efekt. V jeho pojetí však rétorika spíše než s persvazivní komunikací souvisí se sítěmi aktérů: „Nakonec musíme nazvat vědeckou takovou rétoriku, jež je na jednom místě schopna mobilizovat více zdrojů než ty předchozí.“ Bruno LATOUR, *Science in Action: How to Follow Scientists and Engineers Through Society*. Cambridge, MA: Harvard University Press 1987, s. 61.

⁸ Alan G. GROSS, *The Rhetoric of Science*. Cambridge, MA: Harvard University Press 1990, s. 103. Viz také Greg MYERS, „Texts as Knowledge Claims: The Social Construction of Two Biology Articles.“ *Social Studies of Science*, roč. 15, 1985, č. 4, s. 593–630.

a recipováni jednotlivci vtaženými do společného porozumění a zkušenosti ustavené participací na rozvíjející se komunitě.⁹

Úspěch badatelského trendu započatého Bazermanem se projevuje v souborném díle *Genre in a Changing World*,¹⁰ která vyšla v roce 2009 a na které Bazerman spolupracoval jako editor s Adairou Bonini a Déborou Figueiredo. Sborník představuje výběr z příspěvků konference International Symposium on Genre Studies (SIGET), jež se od roku 2001 pořádá každé dva roky v Brazílii. V daném tematickém okruhu nemá tato akce svým rozsahem ani kontinuitou obdoby. Přitom její organizační zajištění v Brazílii není dílem náhody; Brazílie totiž byla jednou z prvních zemí, která explicitně zdůraznila potřebu žánrových znalostí ve své vzdělávací politice. Výhodou žánrově orientovaného kurikula – včetně výuky akademického psaní na univerzitní úrovni – představuje například vyřazení autorského přístupu, jehož důraz na individuální dovednosti při produkci i recepci textů znevýhodňoval neprivilegované skupiny studentů; poznání žánrových pravidel, jež strukturují texty v účelově specifických kontextech, zbavuje texty kreativní, autorské aury.¹¹ Tedy díky i těmto „aplikovatelným“ výsledkům žánrových výzkumů je od počátku 21. století patrný jejich poměrně silný rozvoj. Publikace jako *Genre in a Changing World* tak nejsou pouze nositeli konkrétních poznatků, ale také jakousi momentkou z období rozvíjejícího se oboru.

Kniha je rozdělena do pěti tematických bloků: „Advances in Genre Theory“, „Genre and the Professions“, „Genre and Media“, „Genre in Teaching and Learning“, „Genre in Writing Across the Curriculum.“ Každý blok pak obsahuje pět kapitol. Pro účely této stati nebude shrnován obsah monografie podle jejího složení; namísto toho se pokusím o něco jiného, totiž o vlastní, čtenářské vytvoření jakéhosi samostatného tematického bloku, jenž by mohl být nazván „Žánr a ohraničování akademického psaní“. Ačkoliv uvedený výčet témat ukazuje, že prostor pro bádání o žánrech je široký (zahrnuje v podstatě všechny instance komunikace), drtivou většinu textů v uvedené knize poji zájem o žánry v akademickém prostředí. Lze namítnout, že to může být způsobeno jednoduše tím, že si badatelé z čistě utilitárních důvodů vybírají takovou empirii, ke které mají nejbliže, jelikož mají snazší přístup k nezbytným datům. Avšak na základě vybraných studií se budu snažit ukázat, že žánry mají pro akademické psaní mimořádný vý-

⁹ BAZERMAN, *Shaping Written Knowledge*, s. 153.

¹⁰ Charles BAZERMAN – Adair BONINI – Débora de Carvalho FIGUEIREDO. *Genre in a Changing World*. West Lafayette – Fort Collins: WAC Clearinghouse – Parlor Press 2009.

¹¹ Viz Anis S. Bawarshi – Mary Jo Reiff. *Genre: An Introduction to History, Theory, Research, and Pedagogy*. West Lafayette – Fort Collins: WAC Clearinghouse – Parlor Press 2010, s. 32.

znam, a tedy že se právem stávají privilegovaným předmětem badatelského zájmu.

Žánrové pedagogiky

Význam žánrů v akademickém životě není samozřejmý. Jak poznamenávají Berkenkotter a Huckin, „jelikož typizace, jež konstituují žánry, jsou natolik usazené v naší každodenní činnosti, v našich profesních a oborových aktivitách, jsme si stěží vědomi jejich přítomnosti, natož funkce.“¹² Přesto žánry zásadním způsobem strukturují vědeckou komunikaci. Donna Haraway definuje vědecký diskurs jako

vysoce regulovaný prostor [který] poskytuje místo pro technické články; grantové žádosti; neformální sítě studentů, učitelů a laboratoři; oficiální sympozia propagující metody a interpretace; a konečně učebnice pro socializaci nových vědců. Prostor [...] nedává žádné místo pro outsidersy a amatéry.¹³

Žánry lze v tomto smyslu považovat za regulační mechanismy, jež určují, co a jak je možné ve vědecké komunitě tvrdit a jaký epistemologický status jednotlivá tvrzení mají. Z procesuální stránky pak podstatná část univerzitního vzdělávání spočívá v osvojení si schopnosti autorsky i čtenářsky pracovat v textuálním rámci vymezeném žánry. Toto stanovisko ve sborníku zastává kolektiv autorů Paré, Starke-Meyerring a McAlpine, když píše, že „na vědění lze nahlížet jako na produkt lidské práce a aktivity: vědění vytváříme na univerzitách; nebo, přesněji řečeno, nasazujeme žánry, abychom vědění vytvořili, a učíme doktorandské studenty tomuto tvůrčímu procesu.“¹⁴

Poměrně široký prostor, jehož se v uvedených studiích dostává žánrům spojovaným s univerzitními studenty, vypovídá o něčem více než jen o snadnějším přístupu k výzkumnému materiálu pro badatele. Zkoumání studentských žánrů umožňuje konkretizovat obecné poznatky z žánrové pedagogiky a vztáhnout je k otázkám vědeckého a akademického psaní. Je to totiž právě na studentské úrovni, kdy mohou být nejčastěji problemati-

¹² Carol BERKENKOTTER – Thomas N HUCKIN, *Genre Knowledge in Disciplinary Communication: Cognition/Culture/Power*. Hillsdale, N.J: L. Erlbaum Associates 1995, s. 77.

¹³ Donna J. HARAWAY, *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature*. New York: Routledge, 1991, s. 22.

¹⁴ Anthony PARÉ – Doreen STARKE-MEYERRING – Lynn MCALPINE, „The Dissertation as Multi-Genre: Many Readers, Many Readings.“ In: BAZERMAN – BONINI – FIGUEIREDO, *Genre in a Changing World*, s. 182 (179–194).

zovány a explicitně reflektovány, zatímco později se jejich znalost stává tacitním aspektem každodenní vědecké činnosti.

Není tedy nikterak nahodilé, že mnoho badatelů na poli akademických žánrů vzešlo právě z řad učitelů odborného slohu na univerzitní úrovni.¹⁵ Obecná žánrová pedagogika vychází z několika příbuzných oblastí (systémová funkční lingvistika, nová rétorika, sociologie, ESL – „English as a Second Language“) a význam jejich poznatků pro výzkumy vědeckého psaní spočívá především v důrazu na to, že psaní v akademické sféře není konstituováno svým předmětem. V přírodním ani sociálním světě není nic, co by vyžadovalo určitý způsob popisu, terminologii, rozsah a jiné formální náležitosti obvykle spojované s vědeckým diskursem. Přesto navzdory mnoha rozdílům vykazují vědecké texty znaky nejen totožného stylu, ale i obdobné institucionální zajištění toho, co Howard Becker výstižně nazval „sociální organizace psaní“.¹⁶ Základní oblasti, v nichž je žánrová pedagogika relevantní pro aspirující členy akademické komunity, shrnuje další příspěvatelka do sborníku, Désirée Motta-Roth, následovně:

Ve výuce akademického psaní se zdají být tři velké výzvy, na něž může žánrová pedagogika odpovědět: noví autoři potřebují pochopit, co žánr je a jak funguje, učitelé musí danou osobu efektivně naučit, jak se zapojit do žánrů konstituujících akademický život, a noví autoři se musí zapojit do vědeckého diskursu.¹⁷

V podobně orientovaném příspěvku se kolektiv autorů v čele s Davidem R. Russellem zabývá dvěma anglosaskými tradicemi v přípravě vysokoškolských studentů na akademickou práci: akademickou gramotností a psaním napříč kurikulem.¹⁸ První tradice je mladší (vyvíjí se od 70. let 20. století) a má původ v situaci, kdy se univerzity ve Velké Británii otevřely výrazně většímu počtu studentů. Následkem tohoto rozšíření akademické sféry bez odpovídajícího navýšení zdrojů nebylo nadále možné, aby se akademici

¹⁵ To je koneckonců i případ hlavního představitele žánrového výzkumu vědy, Charlese Bazermana.

¹⁶ Howard S. BECKER, *Writing for Social Scientists: How to Start and Finish Your Thesis, Book, or Article*. Chicago: University of Chicago Press 2007.

¹⁷ Désirée MOTTA-ROTH, „The Role of Context in Academic Text Production and Writing Pedagogy.“ In: BAZERMAN – BONINI – FIGUEIREDO, *Genre in a Changing World*, s. 334 (317–336).

¹⁸ David R. RUSSELL – Mary LEA – Jan PARKER – Brian STREET – Tiane DONAHUE, „Exploring Notions of Genre in ‘Academic Literacies’ and ‘Writing Across the Curriculum’: Approaches Across Countries and Contexts.“ In: BAZERMAN – BONINI – FIGUEIREDO, *Genre in a Changing World*, s. 395–423

mohli studentům věnovat v malých skupinkách či osobním přístupem. Nové přístupy tedy kladly důraz na rozvoj akademické gramotnosti jakožto obecné schopnosti, bez ohledu na oborovou příslušnost, vytvářet a interpretovat odborné texty. Psaní napříč kurikulem se oproti tomu jako metoda výuky akademického a profesního slohu vyvíjela ve Spojených státech již od počátku 20. století a souvisí zřejmě s americkou koncepcí terciárního vzdělávání, kdy se nejprve kultivuje obecný přehled a k jasné oborové profilaci dochází až na postgraduálním stupni. Ačkoliv v obou případech se zprvu jednalo především o technické řešení praktického problému, následné teoretické reflexe těchto přístupů vedly k tomu, že byl zpochybněn „obecný – avšak jen vzácně vyslovený – předpoklad, že se studenti naučí jak psát prostřednictvím své tacitní akulturace k normám a konvencím jednotlivých předmětných disciplinárních rámců.“¹⁹

Russell a jeho kolegové zdůrazňují, že je nezbytné zabývat se všemi druhy akademických textů, nejen studentskými pracemi (eseje, diplomové práce apod.). Institucionální tlaky podle nich vymezují možnosti psaní daleko za hranicemi jednotlivých kurzů. V poslední době navíc význam psaní pro vědce stoupá v souvislosti s prosazováním „akademické výkonnosti“, jež pokročila od „požadavku publikovat k požadavku, aby publikace byla umístěna v ‚rigorózním‘ časopise.“²⁰ Určitou výhodou psaní napříč kurikulem, na rozdíl od akademické gramotnosti, je skutečnost, že se jeho konceptuální aparát vyvíjí kritickým směrem a usiluje u probuzení citlivosti studentů k těmto politickým přesahům akademického psaní.

Oborová enkulturace

Žánrová pedagogika úzce souvisí s dalším problémem týkajícím se žánrů, totiž s oborovou enkulturací. Osvojování a praktikování jednotlivých žánrů, s nimiž se musí potýkat, lze u studentů doktorského studia vnímat jako „sérii rétorických strategií, [... již] lze považovat za posun směrem k hlubší či ústřednější participaci na oborovém diskursu.“²¹ Avšak zatímco v žánrové pedagogice jde zejména o osvojení si stylu psaní, jehož prostřednictvím se ohraničují odborné texty vůči jiným textovým formám, oborová enkulturace popisuje proces osvojení oborově specifických rejstříků a žánrových

¹⁹ RUSSELL *et al.*, „Exploring Notions of Genre in ‘Academic Literacies’ and ‘Writing Across the Curriculum’,” s. 397.

²⁰ *Ibid.*, s. 414.

²¹ PARÉ – STARKE-MEYERRING – MCALPINE, „The Dissertation as Multi-Genre,“ s. 182.

variant. Podle příspěvku Bazermana toto vnitřní členění pomáhá utvářet charakteristické poznávací praktiky:

Systematická variace ve vědění obklopujícím gramotnostní praktiky oborů a profesí svědčí o tom, jak všeprostopupující jsou důsledky psaní. Vznik diferencovaných psaných žánrů uvnitř diferencovaných systémů činnosti formuje praktiky vědění, myšlení a argumentace ve světě již od zavedení gramotnosti.²²

Zvládnutí akademické gramotnosti, tedy schopnosti vytvářet a interpretovat vědecké texty, tvoří podstatnou část „enkulturace“ do diskursivní komunity badatelů. Enkulturuje pomocí psaní se věnuje jeden z předních žánrových lingvistů, Paul Prior, který ovšem do sborníku přispěl teoretickou úvahou. Jinak Prior ve svém převážně etnograficky postaveném výzkumu akademické enkulturace dospívá k závěru, že je potřebný pohled na „enkulturuje jako na kontinuální, heterogenní proces starání se, historické ko-geneze osob, artefaktů, praktik, institucí a komunit pomocí každodenních mediací aktivity a jednání.“²³ V tomto vývojovém pojetí enkulturuje procházejí nejen nováčci, ale podstupují ji také „relativně dlouho zavedení členové (re)produkuji sami sebe, své praktiky a komunity.“²⁴ Zhuštěné popisy enkulturuje pak Priora vedou k tomu, že spíše než o „psaní“ doporučuje hovořit o „gramotné aktivitě“ (*literate activity*), jež zahrnuje nejen běžné texty v podobě publikačních výstupů, ale vše od studentských esejí přes nápisy na tabuli až po slovní diskuse a komentáře nad daty či koncepty článků.²⁵ V tomto pojetí je písemná aktivita „ústřední pro oborovou enkulturuje“, neboť pokrývá většinu aspektů badatelské činnosti.

Žánrovou diferenciací na základě oborové příslušnosti lze ilustrovat případovou studii „Psané žánry ve výzkumech univerzity“,²⁶ jejímž autorem je Giovanni Parodi. Tento přispěvatel do sborníku se zabýval texty, jež jsou používány k výuce ve čtyřech odlišných univerzitních oborech. Studie se

²² BAZERMAN, *Shaping Written Knowledge*, s. 289

²³ Paul A. PRIOR, *Writing/disciplinary: a Sociohistoric Account of Literate Activity in the Academy*. Mahwah, NJ: L. Erlbaum Associates 1998, s. 244.

²⁴ *Ibid.*, s. xii.

²⁵ „Psaní se musí dělat v určitých chvílích a místech a lze se mu věnovat v interakcích tváří v tvář. Psaní jako činnost vykonávaná tváří v tvář se začalo objevovat ve výzkumech lidí pracujících kolem tabulí a obrazovek.“ Paul A. PRIOR, „From Speech Genres to Mediated Multimodal Genre Systems: Bakhtin, Voloshinov, and the Question of Writing.“ In: BAZERMAN – BONINI – FIGUEIREDO, *Genre in a Changing World*, s. 23–24 (17–34).

²⁶ Giovanni PARODI, „Written Genres in University Studies: Evidence from an Academic Corpus of Spanish in Four Disciplines.“ In: BAZERMAN – BONINI – FIGUEIREDO, *Genre in a Changing World*, s. 483–501.

opírá o korpus, jenž byl sestaven na základě sylabů a šetření mezi pedagogy v psychologii, sociální práci, stavebním inženýrství a průmyslové chemii. Každý text tvořil jednotku, která byla žánrově klasifikována podle předem stanovených kritérií (např. učebnice, výzkumný článek, skripta či tzv. disciplinární text, tedy neempirická studie zabývající se tématem v daném oboru relevantním). Výsledná zjištění pak ukazují nejen na rozdíly v textuálním založení oborů, tedy v množství textů, s nimiž jednotlivé disciplíny pracují, ale také na jejich odlišné žánrové složení. Na jedné straně stojí psychologie se 46 % korpusu, na straně druhé průmyslová chemie s 11 % (po přepočtu na rozsah dle počtu slov se tento poměr výrazně nemění). Dále je pak v prvním případě primárním žánrem „oborový“ text – především různé články – zatímco ve druhém dominuje používání učebnicových textů.

Více širitelých, čtenářsky orientovaných žánrů bylo nalezeno v oblastech základních věd a inženýrství, zejména s vysokou frekvencí skript a učebnic (zvláště v průmyslové chemii). Sociální a humanitní vědy vykazují bohatší rozmanitost žánrů, ale s hlavní koncentrací na oborově specifické perspektivy a s menším důrazem na didaktické zdroje.²⁷

Z etnografické perspektivy, jak ji představují výzkumy vědy a techniky, lze namítnout, že takový výzkum opomíjí celou řadu zápisů, se kterými přírodovědci a inženýři nutně pracují, zejména pokud jde o přístrojové výstupy, a není tedy zřejmé, že by sociálně orientované obory byly mnohem více závislé na práci s textem než obory technické. Avšak Parodiho cílem je poukázat zde především na žánrové rozdíly v používaných textech, z čehož můžeme usuzovat na odlišné systémy oborové enkulturace a identity; empiricky tedy vlastně rozvíjí výše uvedené Kuhnovy teze.

Désirée Motta-Roth v příspěvku „Role kontextu ve tvorbě akademických textů a výuce psaní“²⁸ nabízí konceptuální rámec pro pochopení vztahu mezi obory a žánry jako kontextovými sférami, jež vstupují do tvorby konkrétních textů. Z hlediska systémové funkční lingvistiky představují žánry kontext kultury, v tomto konkrétním případě pojetí akademické kultury jako „soubor[ů] konceptů, hodnot a přesvědčení, které se obvykle vyskytují společně v asociaci s univerzitním životem, kde studenti, učitelé a personál interagují prostřednictvím textů.“²⁹ Oproti tomu obor figuruje jako „kontext

²⁷ PARODI, „Written Genres in University Studies,“ s. 496.

²⁸ Désirée MOTTA-ROTH, „The Role of Context in Academic Text Production and Writing Pedagogy.“

²⁹ *Ibid.*, s. 323.

situace“, blížeji konkrétnímu textu, a určuje volbu příslušného jazykového rejstříku.

Jako příklad můžeme pomyslet na badatelský článek jako žánr (v opozici ke knižní recenzi, disertaci, atd.), který se bude konzistentně lišit v obsahu, formátu a stylu, pokud se používá ke sdělení o výzkumu v aplikované lingvistice nebo v zemědělských oborech, tedy ve dvou jiných rejstřících.³⁰

Může se zdát, že tento přístup koriguje význam žánru pro akademické psaní, když předpokládá, že bezprostřední vliv na podobu textu mají disciplinární rejstříky. Vysvětluje se tak mimo jiné očividný fakt, že například stěžejní akademický žánr – výzkumný článek – se může výrazně lišit v závislosti na tom, z jaké vědní oblasti a oboru pocházejí jeho autoři a publikační platformy. Lingvistické schéma Motta-Rothové však lze vnímat i jinak: ukazuje žánr jako „logonomický systém“³¹ pravidel pro použití specifických výrazových prostředků, jež vymezují prostor, na němž je možné realizovat jazykové hry na oborové úrovni. Individuální texty, aby mohly vznášet nároky na vědění³² (*knowledge claims*), musí splnit nejen „situační“ kritéria příslušné disciplíny, ale také čerpat svou legitimitu ze své příslušnosti ke kontextu širší akademické kultury. Tyto úvahy, jež jdou nad rámec příspěvku Motta-Rothové, však vyžadují samostatné pojednání o epistemologických efektech akademických žánrů.³³

Vědecké žánry a epistemologie

Epistemologie získala s rozvojem vědy doxický rozměr: totiž společenskou autoritu vědeckého vědění. Ačkoliv je v současnosti věda stále častěji předmětem reflexe a musí se v mnoha ohledech přizpůsobovat požadavkům z jiných sfér – ekonomických, politických i občanských – samotný status

³⁰ *Ibid.*, s. 321.

³¹ „Žánrová pravidla jsou exemplárním případem logonomických systémů a představují hlavní prostředek jejich operování a předávání. [...] Žánry existují pouze do té míry, v níž nějaká sociální skupina deklaruje a prosazuje pravidla, jež je konstituují.“ Robert HODGE – Gunther KRESS. *Social Semiotics*. Ithaca: Cornell University Press 1988, s. 7.

³² Viz MYERS, „Texts as Knowledge Claims.“

³³ O něco takového se pokusili např. Robert MADIGAN – Susan JOHNSON – Patricia LINTON, „The Language of Psychology: APA Style as Epistemology.“ *American Psychologist*, roč. 50, 1995, č. 6, s. 428–436. Viz také Tomáš DVOŘÁK, „Trojrozměrné písmo.“ *Teorie vědy*, roč. 34, 2012, č. 3, s. 313–326, a Jan BALON, „Jak se píše sociální vědění.“ *Teorie vědy*, roč. 34, 2012, č. 3, s. 327–339.

vědeckého vědění bývá zřídka seriózně zpochybňován. Přitom samotné epistemologické diskuse o povaze vědeckého vědění zůstávají nerozřešeny. Alternativou k pokusům o analytickou definici vědeckého vědění zůstává tedy výzkum toho, co Bourdieu nazval „epistémickou doxou“, aby pojmenoval stanovisko, že epistemologie vychází ze „souboru zásadních přesvědčení, jež není ani potřeba prosazovat ve formě explicitního a sebe-vědomého dogmatu.“³⁴

Žánry, ačkoliv jsme výše viděli, že mohou být vyučovány i explicitně, lze považovat za součást „epistémické doxy“; tvoří pravidla, jež si musí každý člen akademické komunity osvojit do té míry, že se jejich fungování stane přirozenou součástí vědecké každodennosti. Podle Berkenkotterové a Huckina mají přímou souvislost s tím, jak vědci plní svůj prvořadý úkol, totiž vytvářet vědění: „Plná účast na oborových a profesních kulturách vyžaduje [...] zasvěcenou znalost psaných žánrů. Žánry jsou intelektuální lešení, na němž je vystaveno vědění vycházející z komunity.“³⁵ Pokud toto tvrzení domyslíme, autorské a čtenářské zvládnutí žánrů zajišťuje nejen očividnou schopnost odlišit nároky na vědění mezi učebnicí, badatelským článkem, a třeba grantovou žádostí, ale také rozpoznat vědecký text od nevědeckého. Dokladem této úlohy žánrů jsou různé formy jejich institucionalizace ve vědecké komunitě, především v oblastech hodnocení vědy a publikačního *gatekeepingu*.

Problém jazyka, především přirozeného, do značné míry nahradil dichotomie mezi vysvětlením a porozuměním či mezi dvěma kulturami v reflexi rozdílů mezi vědami přírodními a humanitními. Hayden White, který podrobil zdrcující kritice epistemologické ambice historiografie na vědecká vyprávění o minulosti, tak učinil právě pomocí rozboru závislosti věd o člověku na figurativním jazyku. Naopak přírodní vědy podle Whitea jsou vědami právě proto, že v nich platí následující: „Znakem skutečného vědeckého statutu té či oné disciplíny je to, když se v ní ustaví technická terminologie a disciplína se osvobodí od vrtochů běžné vzdělané řeči.“³⁶

V laickém smyslu se s termínem žánr setkáváme obvykle ve sférách kulturní produkce, kde má většinou negativní konotace, jež zpochybňují tvůrčí přínos a originalitu díla (zároveň je nutné poznamenat, že věrnost vzorům je spojována s negativním hodnocením teprve s nástupem moder-

³⁴ Pierre BOURDIEU, *Pascalian Meditations*. Stanford: Stanford University Press 2000, s. 15. Bourdieu k tomuto termínu dodává, že jde o „oxymoron, který nejspíše probere filosofy z jejich scholastického podřimování.“ *Ibid.*

³⁵ BERKENKOTTER – HUCKIN, *Genre Knowledge in Disciplinary Communication*, s. 24.

³⁶ Hayden WHITE, *Tropika diskursu: kulturně kritické eseje*. Praha: Karolinum 2010, s. 98.

nity). Ve vědeckém psaní se k jeho tvůrčímu aspektu nepřihlíží, a pokud ano, pak většinou v podobě nelichotivých komentářů o obskurnosti. Lze tedy tvrdit, že problém psaní je pro vědu oproti krásné literatuře obrácen vzhůru nohama: nikoliv říkat věčné pravdy novým způsobem, nýbrž říkat nové pravdy způsobem co nejtradičnějším a nejkonečnějším! A právě zajištění přinejmenším druhé části této maximy vědeckého psaní je úlohou žánrů, což mimo jiné znamená, že ačkoliv se o nich mluví výrazně méně, jejich význam ve vědě převyšuje jejich roli v umění.

Přestože autory zastoupené v knize *Genre in a Changing World* spojuje apel na větší všímavost vůči žánrům v (nejen) vědecké komunikaci, praktické ohledy na žánrovou pedagogiku a oborovou enkulturaci až na výjimky odvádějí pozornost od uvážení epistemologických efektů žánrů. Možná cesta pro rozvinutí těchto úvah se otevírá přes nové promyšlení „ohraničovací práce“ ve vědě, což je koncept, kterým Thomas Gieryn nahradil klasickou epistemologickou otázkou demarkace, tedy rozlišení vědy a ne-vědy. Podle Gieryna představuje demarkace především praktickou a rétorickou záležitost:

Ohraničovací práce vědců [spočívá v] jejich přisuzování vybraných charakteristik institucí vědy (tj. jejím provozovatelům, metodám, balíku vědění, hodnotám a pracovním organizacím) za účelem vytvoření sociální hranice, jež odlišuje některé intelektuální činnosti jako „nevědecké“. Ohraničovací práce je analyzována jako rétorický styl běžný ve „veřejné vědě“.³⁷

Gieryn svou konceptuální inovací rozetnul gordický uzel epistemologické demarkace, nicméně se ve svém výzkumu omezil na explicitní obsah komunikace směřované od vědců k veřejnosti, tedy jednoduše řečeno na to, co vědci o vědě tvrdí. Žánry se však nabízejí jako analytický nástroj pro zkoumání hranice mezi vědeckými a nevědeckými texty i mezi jednotlivými vědeckými texty navzájem prostřednictvím toho, jak něco tvrdí. V tomto smyslu žánry také představují hranice vědeckého psaní. Navzdory zdání jsou tyto textuální hranice vysoce střežené; když Latour hovoří o vědecké textualitě jako o vysoce sociální, v podstatě tím potvrzuje výše uvedené teze o silné žánrové regulaci vědecké komunikace:

³⁷ Thomas F. GIERYN, „Boundary-Work and the Demarcation of Science from Non-Science: Strains and Interests in Professional Ideologies of Scientists.“ *American Sociological Review*, roč. 48, 1983, č. 6, s. 782 (781–795).

Rozdíl mezi technickou a veškerou ostatní literaturou není přirozeným předělem; je to hranice vytvořená disproporcionálním množstvím zde dostupných propojení, zdrojů a spojenců. Tuto literaturu není tak těžké číst a analyzovat proto, že by se vymykala ze všech normálních sociálních vazeb, nýbrž proto, že je *více* sociální než takzvané normální sociální vazby.³⁸

Uvedení literárních a sociologických kategorií do výzkumů vědy je často spojováno s dekonstrukcí vědeckých kategorií a jejich privilegovaného postavení ve výkladu světa. Žánry však mohou takto koncipovanému výzkumu nabídnout i poněkud jinou perspektivu na vědecké psaní, v níž se vědci pomocí neustálé regulace vlastní komunikace snaží minimalizovat „vrtochy běžné vzdělané řeči“. Kniha *Genre in a Changing World* dokládá, že neustálé ohraničování takového specifického komunikačního prostoru tvoří neodmyslitelnou součást každodennosti ve vědecké komunitě.

Ačkoliv vše výše uvedené si kladlo za cíl demonstrovat výzkumný a interdisciplinární potenciál konceptu žánru pro analýzu vědy a akademického světa, je nutné také konstatovat, že tento potenciál není zatím šířeji využíván. Přestože podnětem pro tuto stať se stal rozsáhlý sborník, mezi jehož četné přispěvatele patří i někteří vůdčí badatelé v dané oblasti, celkový projekt zůstává oborově omezen zejména na lingvistiku a její příbuzné, pedagogicky aplikované disciplíny. Přitom právě žánrová vymezení oborových textů by mohla přispět k pochopení toho, proč se pojem interdisciplinarity namísto toho, aby se přetavil do konkrétní výzkumné praxe, omezuje na vyprázdněný slogan grantových žádostí.

³⁸ LATOUR, *Science in Action*, s. 62.